

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Миколенко О.М., доцент кафедри кримінального права,

кримінального процесу та криміналістики ОНУ ім. І.І. Мечникова, к.ю.н., доцент

Досягнення науки кримінального процесуального права та новачі в кримінальному процесуальному законодавстві обумовлюють взаємний розвиток один одного. Нажаль законодавець, поспішаючи врегулювати певні суспільні відносини, ігнорує напрацювання науки кримінального процесуального права. Виникає ситуація, коли новачі законодавства, які не були результатом наукового осмислення, доводиться прилаштовувати у існуючу систему знань про кримінальне процесуальне право. Яскраво ця проблема проявилася у питаннях законодавчого визначення заходів забезпечення кримінального провадження та їх співвідношенні з заходами кримінального процесуального примусу.

Наведемо декілька положень чинного КПК України щодо питань співвідношення заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінального процесуального примусу.

1. Розділу II КПК України [1], маючи назву «Заходи забезпечення кримінального провадження», повністю присвячений підставам та порядку застосування зазначених заходів.

По-перше, в цьому розділі дається стисле визначення заходів забезпечення кримінального провадження з виділенням лише однієї ознаки, яка їх характеризує. А саме, звертається увага на те, що ці заходи застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження (ч. 1 ст. 131 КПК України). Відсутність в КПК України інших ознак, які характеризують заходи забезпечення кримінального провадження, дала привід деяким науковцям ототожнити ці заходи з заходами кримінального процесуального примусу. Наприклад, В. Рожнова, Д. Савицький, Л. Удалова, О. Хабло в своєму навчальному посібнику з кримінального процесу стверджують, що заходи забезпечення кримінального провадження завжди пов'язані із застосуванням кримінального процесуального примусу. Саме примус є запорукою того, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження досягне мети, визначеної у ч. 1 ст. 131 КПК, - дієвості (ефективності) провадження [2, с. 118-119]. Про ідентичність заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінального процесуального примусу зазначають у своїх працях і інші науковці [3, с. 629].

Частина науковців, з якими повністю погоджуємося, звертає увагу на те, що не можна ототожнювати ці два поняття теорії кримінального процесуального права. Наприклад, Г. Кожевніков та О. Гумін висловлюють сумніви щодо правильності ототожнення заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінального процесуального примусу і пропонують вирішити це питання на теоретичному рівні, адже положення КПК України не тільки не допомагають у вирішенні цього завдання, а, навпаки, ще більше заплутують розуміння вказаних понять в кримінальному процесуальному праві [4, с. 68-70; 5, с. 227].

По-друге, у Розділі II КПК України дається перелік заходів забезпечення кримінального провадження. До них відносяться: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи (ст. 131 КПК України). Більшість з запропонованих заходів дійсно пов'язана з тимчасовим обмеженням прав та свобод особи, що дає підстави одночасно говорити про них, як про заходи забезпечення кримінального провадження, так і про заходи кримінального процесуального примусу. Наприклад, арешт майна визначається законодавцем як тимчасове позбавлення осіб, передбачених ч. 1 ст. 170 КПК України, можливості відчужувати певне їх майно, розпоряджатися ним чи використовувати його до скасування рішення про арешт майна. Таким чином, застосування арешту майна спрямовано одночасно, і на забезпечення кримінального провадження, і на тимчасове обмеження прав і свобод одного з учасників кримінального провадження.

Але серед перелічених у Розділі II КПК України заходів забезпечення кримінального провадження є такі заходи, які не пов'язані з тимчасовим обмеженням прав і свобод учасників кримінальних процесуальних правовідносин. Це судовий виклик, виклик слідчим чи прокурором, а також тимчасовий доступ до речей і документів. Застосування цих заходів лише призводить до виникнення певних процесуальних обов'язків у учасників кримінальних процесуальних правовідносин, а тому за своєю суттю їх можна визнати лише заходами забезпечення кримінального провадження, але не можна відносити до заходів кримінального процесуального

примусу. Тобто з моменту отримання судового виклику або виклику, оформленого слідчим чи прокурором, у особи, яка його отримала, виникає процесуальний обов'язок з'явитися у зазначений час та вказане місце до слідчого, прокурора чи суду, що не тягне за собою ніяких обмежень майнового, морального чи організаційного характеру.

Теж саме стосується і такого заходу як тимчасовий доступ до речей і документів. Застосування цього заходу породжує лише відповідний процесуальний обов'язок і не тягне за собою ніяких обмежень майнового, морального чи організаційного характеру.

2. Поза межами положень Розділу II КПК України чомусь опинилися такі заходи забезпечення кримінального провадження, як: видалення за ухвалою суду обвинуваченого з зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду при повторному порушенні ним порядку (ст. 330 КПК України); поміщення у приймальник-розподільник осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 499 КПК України); направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи (ст. 509 КПК України). Це, на наш погляд, свідчить про наступне: по-перше, Розділ II КПК України дає не повній перелік заходів забезпечення кримінального провадження; по-друге, поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» та «заходи кримінального процесуального примусу» не завжди співпадають між собою і їх необхідно чітко розрізняти між собою. До речі, сьогодні виникла і необхідність чіткого розмежування заходів примусу кримінального права та заходів примусу кримінального процесуального права. Наприклад, примусові заходи виховного характеру, порядок застосування яких передбачено ст. ст. 498-502 КПК України, є за своєю суттю заходами примусу матеріального права, тобто кримінального права. КПК України лише передбачає процесуальні особливості їх застосування до неповнолітніх.

Проаналізувавши особливості правового регулювання заходів забезпечення кримінального провадження у КПК України, хочемо звернути увагу на змістовне наповнення цих понять, в першу чергу, в теорії права та безпосередньо в теорії кримінального процесуального права.

На нашу думку, до основних ознак, які характеризують заходи забезпечення кримінального провадження, відносяться:

- ці заходи реалізуються в межах кримінальних процесуальних правовідносин (підстави, межі, суб'єкти та порядок їх застосування детально регламентовані КПК України);

- ці заходи мають специфічну цілеспрямованість - забезпечити досягнення дієвості кримінального провадження (тобто основна мета їх застосування не покарання особи чи захист прав учасників кримінального провадження, а безпосереднє забезпечення процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності);

- суб'єктом застосування цих заходів є компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження (за винятком затримання особи на підставі вимог ст. 207 КПК).

Коли ж мова йде про заходи кримінального процесуального примусу, то до їх основних ознак слід віднести наступні:

- вони застосовуються як крайній засіб забезпечення і охорони правопорядку в кримінальному провадженні. Наприклад, судовий виклик такою ознакою не характеризується, а тому не є заходом кримінального процесуального примусу;

- вони застосовуються з метою: а) покарання осіб, які порушують процесуальні норми (грошові стягнення); б) забезпечення участі підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи); в) забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна тощо); г) забезпечення законного порядку в ході провадження у справі (привід, відсторонення від посади);

- вони завжди пов'язані з тимчасовими обмеженнями прав і свобод осіб, що тягне за собою настання обмежень майнового, морального чи організаційного характеру.

Отже, підводячи підсумок зробимо наступні висновки.

Поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» та «заходи кримінального процесуального примусу» не є тотожними поняттями. Вони співвідносяться між собою як загальне та часткове. Серед заходів забезпечення кримінального провадження можна знайти такі, які не пов'язані з тимчасовими обмеженнями прав і свобод особи і застосування яких не призводить до настання для цієї особи обмежень майнового, морального чи організаційного характеру (наприклад, судовий виклик, виклик слідчим чи прокурором, а також тимчасовий доступ до речей і документів). Таким чином, заходи забезпечення кримінального провадження можна поділити на два види: 1) непримусові заходи забезпечення кримінального провадження; 2)

примусові заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінального процесуального примусу).

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

2. Удалова Л. Д. Кримінальний процес: навчальний посібник у питаннях і відповідях / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. – 3-е вид., перероб. і доп. – К. : Видавець 2012. – 275 с.

3. Смоков С. М. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві / С. М. Смоков, К. Г. Горелкіна. – Одеса : Астропринт, 2012. – 152 с.

4. Кожевніков Г. К. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. К. Кожевніков // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 68–70.

5. Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. М. Гумін // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – № 1. – 2013. – С. 226–231.